

Nagy Nikoletta

A Vakokat Gyámoló Kárpátaljai Egyesület pártfogásában működő Munkácsi Vakok Intézete*

A vakok és látássérültek gondozása mindig is fontos részét képezte egy társadalom életének. Sőt, egy közösség intelligenciájának fontos mércéje, hogy milyen szinten támogatja ezt a valamilyen szinten perifériára szorult csoportot. A legtöbb társadalomban az ő fogyatékoságuk váltotta ki a legegységesebb együttérzést, rászorultságuk pedig vitán felül állt. A speciális oktatást-nevelést igénylő gyerekcsoportok közül talán elsőként ők kerültek a felvilágosodás óta erősödő pedagógiai érdeklődés „célkeresztjébe”.¹

A vakok és látássérültek koruknál, egészségi vagy szellemi állapotuknál fogva sokszor képtelenek voltak magukról gondoskodni. A hagyományos társadalomban azonban az öregek, szegények, testi vagy szellemi fogyatékosok ellátása csaknem kizárólag a család kötelessége volt. Alkalmos rokonok híján a falusi vagy városi közösség alkalmi adományából tengette életét a rászoruló, többnyire koldusként.

A Vakokat Gyámoló Országos Egylet

Magyarországon a szociális gondoskodás modern fogalma először lényegében a 19. század első felében jelent meg. A gondoskodás első szervezett formáit az egyházközségek, illetve a céhek képviselték: előbbiek a keresztényi szeretet jegyében, utóbbiak a kölcsönösség elve alapján biztosították elaggott vagy keresetképtelenné vált tagjaik létminimumát.²

Magyarországon a Vakokat Gyámoló Országos Egyesület az ország egyetlen olyan egyesülete volt, amely kizárólag vakok segélyezésével foglalkozott. Az egyesület a már 1882 óta fennálló Vakok Országos Intézete Önképző-, Segélyező- és Nyugdíjegylete és a Vakok Budapesti Országos Intézete tagjaiból alakult 1896-ban.³

Az egylet egész működése hármas irányban próbálta a vakok ügyét felkarolni:

- egyrészt a vak gyermekek oktatását, nevelését és kenyérkereső foglalkozásra való kiképzését előmozdítani;
- másrészt a felnőtt, tanult vakok továbbképzéséről és foglalkozásáról, valamint a tanulatlanok elemi és ipari oktatásáról gondoskodni;
- harmadrészt a munkaképtelen, beteg, vagy öreg vakokat és családtagjaikat, özvegyeket, árvákat anyagilag is támogatni.⁴

* A kutatást és a tanulmány elkészítését a 2019. évi Klebelsberg Kunó-ösztöndíj támogatta.

¹ A vakok rendszeres tanításával foglalkozó első intézet 1784-ben Párizsban alakult. Ennek növendéke, majd tanára volt Louis Braille, aki az 1820-as években a róla elnevezett, s a vakok által máig használt írástechnikát kidolgozta.

² Fónagy 2002. 8.

³ Horony 1940.

⁴ A Vakokat Gyámoló Országos Egylet alapszabályai 1905. 9.

A Vakokat Gyámolító Országos Egyesület Budapesti Központi Foglalkoztató Intézete a felvett látássérültek elméleti és ipari képzéséről, valamint foglalkoztatásáról gondoskodott. Az Intézet lehetőség szerint munkát nyújtott a világtalanoknak, hogy erkölcsileg, társadalmilag és gazdaságilag is felemelje őket, biztosítva ezáltal megélhetésüket és jövőjüket. Az Intézetbe nemzetiség, vallás és nemre való tekintet nélkül nyerhettek felvételt a látássérültek. Azonban kizárólag olyan 14 éven felüli és 35 éven aluli korban lévőket vettek fel, akik a vakságon kívül nem szenvedtek egyéb, olyan jellegű fogyatékoságban vagy betegségben, amely az ipari kiképzésüket megakadályozta volna. A kiképzésük négy évig tartott, ami után vagy az intézeten kívül végeztek önálló munkát, vagy az intézeti műhelyben jutottak ipari foglalkoztatáshoz.⁵

1904-ben a Vasárnapi Ujság hosszasan taglalta a vakok foglalkoztatásának fontosságát. Mint írják, olyan ipari munkákra tanítják meg őket, amelyek elvégzésében vakságuk nem akadály, ilyen lehet például a kosár- és székfonás vagy a kefekötés. A fővárosban többfelé voltak olyan üzemek, melyek kizárólag a vakok készítményeinek árusításával foglalkoztak s a közösség szívesen vásárolta meg az itt kapható iparcikkeket. A legtöbb budapesti család a kilyukadt nádszékeit is a vakok műhelyében javíttatta meg.⁶ Munkájukra pedig nagy szükség volt, mivel 1940-ben csak Magyarországon közel tízezerre becsülték a különböző korú vakok számát.

A központi egyesület alakulása után nem sokkal – még a világháború előtt – kilenc fiókegyesülete alakult: Budapesten, Szombathelyen, Kolozsváron, Miskolcon, Szegeden, Eperjesen, Aradon, Temesváron és Újpesten. Az eperjesit és az aradit sajnos a megszállók feloszlatták, Munkácson azonban a csehek egy újat állítottak fel, ez volt a Vakokat Gyámolító Podkarpatszka Ruszi Egyesület.⁷ Budapesten, Szombathelyen, Miskolcon, Szegeden, Temesváron és Kolozsváron internátussal egybekötött képző- és foglalkoztató intézetet, Budapesten a vak zenészek érdekeinek képviselője a vakok betegsegélyező társaságát, a munkaképtelen vakok támogatására pedig Újpesten menházat tartott fenn.⁸

Kárpátalja a cseh éra alatt és a Vakokat Gyámolító Podkarpatszka Ruszi Egyesület

Kárpátalja a történelmi Magyarország részét képezte 1918-ig. Az első világháború elvesztése, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlasztása következtében Kárpátalja nagyobb része, nemzetközi jogilag a „Szerződés Csehszlovákia függetlenségének elismeréséről és a kisebbségek védelméről” szóló, 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban aláírt egyezményvel a csehszlovák állam szerves részévé vált. A saint-germaini békeszerződésben kijelölt Csehszlovákia keretébe került a korábbi Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye által alkotott Kárpátalja, Podkarpatszka Rusz néven.⁹

A Csehszlovák Köztársaság széleskörű kulturális lehetőségeket biztosított polgárai számára, támogatta a közművelődést, a korábbi magyar kulturális intézményrendszer

⁵ KTÁL 1516. fond, 2. op. 67. od. zb.

⁶ Vasárnapi Ujság 1904. 490.

⁷ Pestü Hírlap 1941. 4.

⁸ Vakok Ügye. A magyarországi vakok érdekeit szolgáló időszakos folyóirat 1910. 8.

⁹ Halmosy 1983.

azonban teljes egészében felszámolta.¹⁰ Benda Mária véleménye szerint ebben az időszakban, a társadalmi életben az előző korszak gazdaságközpontúságával ellentétben most a kultúrára, a szellemi életre terelődött át a hangsúly.¹¹

Ilyen körülmények között alakult 1929-ben a Vakokat Gyámoló Podkarpatszka Ruszi Egyesület, amelynek munkája példaértékűnek számított, hiszen rengeteg nehézsorsú látássérült oktatását és foglalkoztatását vállalta magára Kárpátalja-szerte.

A kárpátaljai egyesület célja Podkarpatszka Rusz területén élő szegény sorsú vakok elméleti és ipari oktatása volt. Fontosnak tartották a kenyérkereseti szakmát tanult felnőtt világtalanok továbbképzését és foglalkoztatását, illetve a megszorult szakképtelen, öreg vagy beteg vakok segítését és gyámolítását.

Az egyesület alapszabályában a következő vállalt feladatokat fektették le:

- Gondoskodni arról, hogy a Vakok Intézetében Kárpátalja területén élő szülők vak gyerekeit oktassák és neveljék;
- Segélyezni és mindenben támogatni a gyámolításra szoruló vakokat és családtagjaikat;
- Székhelyén, tehát Munkácson ipari tanműhelyeket állítani fel, amelyekben a felnőtt vakokat ipari oktatásban, illetve továbbképzésben és foglalkoztatásban, a tanulatlanokat pedig elméleti oktatásban részesítik;
- Az idősebb, képezhetetlen és munkaképtelen vakok számára otthonokat létesíteni;
- Igyekezni minél szélesebb körben felébreszteni a társadalom érdeklődését a vakok ügye iránt. Ezáltal gondoskodni arról, hogy a vakok hasznos szórakozásban részesüljenek, részükre ismereteiket bővítendő felolvasásokat, oktató kurzusokat, alkalmi ünnepeket tartani, illetve időközönként nyilvános hangversenyeket és ipari kiállításokat szervezni.¹²

Kitűzött céljainak finanszírozását az egyesület javára rendezett jótékonyági előadások, hangversenyek, kiállítások és ünnepélyek bevételeiből, valamint az egyesület által rendezett gyűjtések jövedelmeiből igyekezett fedezni.¹³ Az adománygyűjtéseket gyakran az újságok hasábjain hirdették meg. Az őszi hónapokban, a tél közeledtével visszatérően jelentek meg az újságokban az egyesület felhívásai, amelyekben arra kérték a lakosságot, hogy használt ruháik felajánlásával járuljanak hozzá az intézeten kívül élő, rászoruló vakok felruházásához. A gyűjtések alkalmával leginkább meleg ruhaneműkre, télikabátokra, fehérneműre, cipőkre, ágyneműre és meleg takarókra volt szükség.¹⁴

A Vakokat Gyámoló Podkarpatszka Ruszi Egyesület

A cseh éra alatt Kárpátalja ruszin hegyvidékein rengeteg vak gyermek és felnőtt élt, akik teljesen képzetlenek voltak, mivel nem volt számukra megfelelő oktatási intézmény. 1922-ben a Csehszlovák Vöröskereszt vezetőiben vetődött fel egy vakok számára létesítendő intézmény gondolata. A Munkácsi Vakok Állami Iskoláját 1923. november 11-én

¹⁰ Fedinec–Vehes 2010.

¹¹ Benda 2003.

¹² KTÁL 1516. fond, 2. op. 45. od. zb. 2–3.

¹³ KTÁL 1516. fond, 2. op. 45. od. zb. 4.

¹⁴ Pesti Hírlap 1940. 6.

alapították meg, az iskola ekkor 6 gyerekkel kezdte meg működését. Első igazgatója Iván Humenuk volt, akinek sajnos rövid tevékenységét súlyos betegség szakította félbe, amibe bele is halt. Utóda az igazgatói székben Dr. Josef Frantál¹⁵ volt.¹⁶

A Vakok Munkácsi Állami Ipariskola és Foglalkoztató Intézete volt Podkarpatszka Rusz egyetlen állami intézete. Itt a vak gyermekek 1–4. osztályig történő tanítását végezték, illetve a 15 éven felüliek számára szakirányú oktatás folyt abból a célból, hogy valamilyen szakmát elsajátítva meg tudjanak állni a saját lábukon.

A Vakokat Gyámoló Podkarpatszka Ruszi Egyesület alakulása után fő céljának tűzte ki a vakok intézetének felkarolását, kibővítését, különös tekintettel a 15 évnél idősebb gyermekekre, akik életkoruk miatt kiesnek az állami gondozás alól. Az egyesület munkája rövid időn belül nagyon ígéretesnek bizonyult. 1930-ban egy négyosztályos iskolát alapítottak a vak tanulók részére.¹⁷ Az elnökségnek sikerült egy modern osztálytermet felépíteni a vak gyerekek számára. Továbbá ígéretet tettek, hogy az intézet rövid időn belül újabb bővítéseken fog átesni.

Az egyesület gyakran magára vállalta a Munkácsi Vakok Intézetében a 15 éven felüliek étkeztetésének költségeit, az intézetben tanulók oktatásához és neveléséhez elengedhetetlen taneszközök és hangszerek, továbbá az ipari foglalkozásokhoz szükséges nyersanyagok és szerszámok ingyenes beszerzését.¹⁸ Mindemellett fontosnak tartották a munkaképtelen, beteg és öreg vakok és családtagjaik támogatását és alkalmi segélyezését. A szegény sorsú vakokat a téli hideg időben élelmiszerral és fűtőanyaggal, gyermekeiket tankönyvekkel és ruházattal látták el. Az egyesület igyekezett továbbá magára vállalni a vakok ingyenes gyógykezelésének, kórházi ápolásának és temetkezési kiadásainak költségeit is.¹⁹

Az első adatokat a Munkácsi Intézet működéséről az 1924/25-ös tanévről találjuk, ekkor még mindössze hét gyerek tanult az intézmény falai között. Az iskola aztán évről-évre folyamatosan bővült.

Az éves beszámolókból nagyrészt nyomon követhetjük az intézet fejlődését és működését, megtudhatjuk, hogy mennyi volt évenként a diákok száma, nemzetisége, nemi és vallási megoszlása, továbbá, hogy milyen családi körülményekből kerültek az iskolába és mekkora mértékű látáskárosulással rendelkeztek. A fejlődés szemmel látható, mivel míg 1924-ben életkortól függetlenül, egy osztályban tanították a kicsiket és nagyokat egyaránt, addig az 1930/1931-es tanévben már a négy elemi osztály mellett egy bölcsőde is rendelkezésre állt, a 15 éven felüli fiatalok pedig külön csoportot alkottak az intézményen belül. A 30-as években az éves beszámolók jellege megváltozik, már csak osztályonként említik a diákokat, egyéb adatok megjelölése nélkül.

A kimutatásokból kiderül, hogy többnyire csak teljesen világtalan növendékeket vettek fel az intézetbe, vagy olyan családok látáskárosult gyermekeit, akik nagyon rossz anyagi körülményeik miatt nem engedhették meg maguknak gyermekük taníttatását. A tanulók túlnyomó többsége ruszin nemzetiségű volt, azonban az intézet nem zárkózott el a magyar, német, román vagy zsidó nemzetiségűek felvételétől sem.

¹⁵ Dr. Josef Frantál a Munkácsi Állami Vakok Intézetének igazgatója, aki egyben a gyermekek orvosi ellátását is végezte.

¹⁶ KTÁL 1516. fond, 1. op. 174. od. zb. 2.

¹⁷ KTÁL 1516. fond, 1. op. 71. od. zb. 17.

¹⁸ KTÁL 1516. fond, 1. op. 64. od. zb.

¹⁹ KTÁL 1516. fond, 2. op. 45. od. zb. 5.

Kimutatás a Munkácsi Vakok Állami Intézetéről 1924–1932 között²⁰

Tanév	A tanulók száma	Nemi megoszlás	Nemzetiségi megoszlás	Vallási megoszlás	A tanuló családi összetétele	A tanuló vakságának mértéke
1924/25	7	4 fiú 3 lány	5 ruszin 1 német 1 magyar	5 görögkatolikus 1 római katolikus 1 evangélikus	1 félárva 1 árva 5 családos	3 teljesen vak 2 távolba lát 20 cm-re 2 200 cm-re
1925/26	11	7 fiú 4 lány	9 ruszin 2 magyar	8 görögkatolikus 1 római katolikus 1 evangélikus 1 pravoszláv	2 árva 3 félárva 6 családos	5 teljesen vak 2 távolba lát 20 cm-re 2 100 cm-re 2 200 cm-re
1926/27	12	7 fiú 5 lány	8 ruszin 2 magyar 1 román 1 cigány	8 görögkatolikus 2 pravoszláv 1 református 1 evangélikus	3 árva 2 félárva 7 családos	8 teljesen vak 2 egy szemére lát 1 egy szemére lát 3 m-re 1 6 m-re
1927/28	19	11 fiú 8 lány	17 ruszin 1 magyar 1 cigány	17 görögkatolikus 1 református 1 pravoszláv	14 családos 1 félárva 4 árva	14 teljesen vak 4 egy szemére lát 1 egy szemére lát 3 m-re

²⁰ KTÁL 1516. fond, 1. op. 3–71. od. zb., KTÁL 1516. fond, 2. op. 12–16. od. zb. A cseh nyelven írt éves beszámolókat felhasználva, készítettem egy kimutatást, amely segítségével világos képet kaphatunk az intézet évenkénti fejlődéséről a kezdeti időszakban.

Tanév	A tanulók száma	Nemi megoszlás	Nemzetiségi megoszlás	Vallási megoszlás	A tanuló családi összetétele	A tanuló vakságának mértéke
1928/29	25	–	–	–	–	–
1929/30	40	21 fiú 19 lány	–	–	–	–
1930/31	54	35 fiú 19 lány	52 ruszin 1 magyar 1 zsidó	50 görögkatolikus 2 római katolikus 1 református 1 zsidó	–	–
1931/32	57	30 fiú 27 lány	49 ruszin 7 magyar 1 zsidó	–	–	–

A Munkácsi Állami Vakok Intézete

Az első teljes iskolai tanévben, 1924/1925-ben, mivel a tanulók életkora nem haladta meg a 8 évet, az 1–2. osztályt egyszerre végezték el. Az intézet tanulóit az egész tanévben előírt napi menetrend szerint felügyelték és oktatták. A tanítás az Ungvári Oktatási Hivatal által kiállított tanterv szerint történt. Vallást kéthetenként, egy órában oktattak számukra, továbbá minden vasárnap és az ünnepek alkalmával részt vettek a görögkatolikus miséken. Fontos volt megismertetni és megszerettetni a tanulókkal a zenét, ezért hetente négy órában tanultak énekelni és zongorázni. Emellett heti négy órában kosárfonást és gypajűkötést tanítottak a gyerekeknek.

Mind a vak, mind a látássérült tanulók elsajátították az orosz Klein- és a cseh és orosz Braille-írást is. 1924 decemberétől azok a tanulók, akik ügyesebben megtanultak olvasni, történelmi vagy elbeszélő magazinokat és folyóiratokat kaptak, hogy gyakorolják az olvasást. A testnevelés magába foglalta a testmozgást, a szórakozást és a heti két sétát. Szabadidejükben a gyerekek hegedülhettek vagy zongorázhattak is.²¹

Az iskolának volt kórusa és zenekara is, sőt sok tanuló sikeresen megtanult zongorázni is. Herodek²² tanulmányában kihangsúlyozza, hogy a zene szerepe azért volt nagyon fontos, mivel a vakok pedagógiájának egyik igen nagy jelentőségű kérdése a kedélynevelés fontossága. A kedélynevelés egyik leghathatósabb eszköze pedig a zene és az ének. A világtalan növendék, akár a passzivitás, akár az aktivitás szémszögéből nézzük a kérdést, minden stúdiumnál jobban kedveli a zenét. Neki e kedélynemesítő s egyben művészeti tárgy a legdrágább kincs és a legnagyobb érték, amit a fizikai élet nyújthat számára: üdít, felemel, leköt, meglátásokat nyit, elmerülésre készítet, alkotásokra serkent és felejtet; felejteti, hogy vak, hogy a természet örök foglya.²³

Ennek köszönhető, hogy 1933-ban Ungváron,²⁴ majd 1936-ban Munkácson²⁵ a Vakokat Gyámoló Egyesület hangversenyt szervezett a munkácsi vakok intézete növendékeinek részvételével. A befolyt összeget pedig az intézet fenntartására fordították.

Az 1930-as évek elején a Munkácsi Intézetben különös figyelmet fordítottak arra is, hogy a tanulók mind a polgári, mind a vallási oktatásban részesüljenek. Ennek elérése

²¹ KTÁL 1516. fond, 1. op. 3. od. zb. 3.

²² Herodek Károly (1873–1969), gyógypedagógus, néptanító. A Vakok József Nádor Királyi Országos Intézetének igazgatója (1905–1933). Munkatársaival megalkotta a vakok intézetének végleges – rehabilitációs célkitűzéseket is tartalmazó – tantervét (1905), zenei és óvodai tantervét (1907) és a mai m. Braille-írárendszerét. Kiadta a Vakok Közönyét. 1933-tól Herodek Károly töltötte be a Vakokat Gyámoló Országos Egylet alelnöki posztját is, és mindent megtett azért, hogy a vakok iskolájának volt növendékei belépijenek az egyesületbe. A VGyOE vezetői ez idő tájt azon fáradoztak, hogy külföldi mintára minél több vidéki foglalkoztató fiókegyesületet hozzanak létre. Törekvéseik sikerrel jártak. A könyvtári állomány szintén szépen gyarapodott Herodek igazgatósága alatt. Legtehetségesebb tanítványaival gyakorta utazott vidékre előadásokat tartani. Fellépéseik alatt adományokat gyűjtöttek, amikből a könyvtár állományát gyarapították. 1933-ra a könyvek száma elérte a 7000 példányt, ami nemzetközi mércével mérve is jelentős volt. Hegedűs–Kurunczi–Szepessyné–Pajor–Könczei 2009. 85.

²³ Herodek 1934.

²⁴ Kárpáti Magyar Hírlap 1933. 3.

²⁵ Kárpáti Híradó 1936. 4.

érdekében bevezették a vallás, mint kötelező tantárgy tanítását, amit ezután hetente 2 órában tanultak.²⁶

A gondozott gyermekek száma évről évre nőtt, az 1927/1928-as tanévben már 19 gyermeket tartottak számon. Ennek okán problémák vetődtek fel az oktatásukban, ugyanis az intézet nem volt felkészülve ilyen számú tanuló befogadására. Az iskolai tanév elején mind a 19 tanuló egy helyiségben kezdte meg a tanulmányait, ami közel sem felelt meg a pedagógiai követelményeknek, így az iskola vezetősége felkérte a Csehszlovák Állami Gyermekek Otthonát, hogy bocsájtsonak rendelkezésükre egy újabb osztálytermet a tantermi órák lebonyolítására. A segítségnyújtásnak köszönhetően sikerült két osztályba osztani az iskola tanulóit. Ezek után a tanítás a megosztott tanterv szerint zajlott, és ennek alapján a tanárok képesek voltak helyesen ellátni a feladataikat.²⁷

A következő tanévben sajnos több gyermek befogadását kellett megtagadnia az intézetnek, helyhiány miatt. Összesen 25 tanulót tudtak elhelyezni, akik a továbbiakban is két osztályba voltak szétosztva.

1929-ben a vakok intézete újabb bővítésre szorult a tanulók számának növekedése miatt, ugyanis a tanulók száma elérte a 40-et. Mivel azonban az általuk használt épületben nagyobb bővítést elvégezni nem lehetett, ezért az intézet szomszédságában lévő épületet bérelték ki a gyerekek elhelyezésére, amelyet minden szükséges oktatási segédanyaggal felszereltek. Így 1930-tól az iskola 4 osztályából kettő az intézetben, kettő pedig a szomszédos épületben volt. Az Oktatási Minisztérium négyosztályos intézménnyé léptette elő az intézetet, és ennek megfelelő tantervet irányoztak elő számára.

A Munkácsi Vakok Állami Intézetének tanmenete az írás-olvasástól kezdve felölelte a rendes iskolák valamennyi tantárgyát és növendékeiket kilenc éven át sikerült a polgári iskola negyedik osztályának színvonalára emelniük. A fiatalok 15 éves koruk után szakképzésben részesültek, s tehetségükhöz mérten zenészi vagy ipari pályára osztották be őket. A vakokat foglalkoztató intézetben kefekötészeti és seprűkészítési iparágak voltak megtalálhatóak. Ezekben belül foglalkozhattak kosárfonással, seprűvarrással, seprűkötéssel, seprűkikészítéssel, kefekötéssel vagy kefeválogatással. Ezen szakmák foglalkoztatásáról az intézet iparigazolvánnyal is rendelkezett.²⁸

A 15 évet betöltött fiatalok már öntudatosabban meg tudták ítélni a munka nemesítő hatását, amely újult erőt és célt adott az életüknek; átértékelték, hogy egyedül a munka az, ami a kenyérkereseti tevékenységet biztosíthatja számukra, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy meg tudjanak állni a saját lábukon.²⁹

A vakok oktatásának kétségtelenül egyik legfontosabb feladata a szakképzés előmozdítása és biztosítása volt. Az ipari képzésben a többretegződésre nyújtottak lehetőséget, amely alatt az értendő, hogy egy növendék a képzési idő tartama alatt a hasonló szakmájú élethivatási pályákat is elsajátíthatta. Aki a kosárfonás iparában nyert például kiképzést, kézenfekvő, hogy elsajátította a gyékény-, a székfonás és a seprűkészítés módját. Ezáltal magát ezekben a szakmákban jobban tudta ajánlani és több kilátása nyílt az elhelyezkedésre is.³⁰

²⁶ KTÁL 1516. fond, 1. op. 59. od. zb. 9.

²⁷ KTÁL 1516. fond, 1. op. 26. od. zb. 6.

²⁸ KTÁL 1516. fond, 2. op. 58. od. zb. 4.

²⁹ Herodek 1934.

³⁰ Uo.

A Vakokat Gyámoló Kárpátaljai Egyesület

1938 és 1940 között, az első és második bécsi döntés értelmében, az első világháború után elcsatolt területek jelentős része – többek között Kárpátalja nagyobb része is – visszakerült Magyarországhoz. A visszacsatolás után megszűntek a csehszlovák hatalom idején kiépített magyar kisebbségi intézmények, fórumok, sajtószervek. Sok esetben az 1918 előtt bejegyzett, később a csehszlovák hatóságok által betiltott szervezetek újraindultak, működésüket hatóságilag engedélyezték.³¹

A polgári adminisztráció bevezetése után a korábbi és újonnan létesülő társaságoknak, civil szerveződéseknek a 364 400/1939. B. M. számú, 1939. december 2-án megjelent belügyminisztériumi rendelet szerint hat hónapon belül új alapszabályt kellett készíteniük és ismét bejegyeztetniük magukat. A Vakokat Gyámoló Podkarpatszka Ruszi Egyesület módosított alapszabály mellett tovább folytathatta jelentőségteljes működését, mindössze a neve változott Vakokat Gyámoló Kárpátaljai Egyesületté.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium rendelkezése értelmében az intézet 1939. május 1-től önálló lett. A Vakokat Gyámoló Egyesület azonban az állam fennhatósága és támogatása mellett továbbra is gondoskodott az intézet növendékeiről.³²

A folyamatos bővülésnek köszönhetően a munkácsi intézet az 1940-es évekre újabb bővítésekre szorult. Továbbá az is problémát okozott, hogy a Vakok Intézete meglehetősen távol esett attól a telektől, ahol a növendékek hálótermei, ebédlőhelyiségei és termei voltak elhelyezve. A nagy távolság igencsak kedvezőtlen volt a világtalan növendékek számára, akik naponként többször is megtették ezt a hosszú utat. A következő átalakítási lehetőséget az adta, hogy 1941-ben a M. kir. Belügyminisztérium feloszlatta az Iskola Segély Egyesületet (Skoljana Pomocs), a tulajdonában lévő épületet pedig az ungvári Kárpátaljai Tudományos Társaságnak adományozta. Az épület, amely a Vakok Intézetének szomszédságában helyezkedett el, így kedvező lehetőségnek mutatkozott. A Vakokat Gyámoló Egyesület eladta addig használt épületét és így 36 ezer pengőért meg tudta vásárolni a szomszéd épületet a Tudományos Társaságtól.³³

1941 őszen a kultuszminiszter rendelkezése alapján az akkor 42 fiú- és leány növendéket foglalkoztató munkácsi vakok intézete egy nagyobb átszervezésen esett át. A mindjobban fejlődő és országszerte ismertségre szert tevő nevelőintézet ugyanis kizárólag leányintézetté alakult át. A világtalan fiúnövendékeket Munkácsról a szegedi és kolozsvári vakintézetekbe helyezték át, míg helyükre az ország különböző vakintézeteinek összes 18 éven felüli leánygondozottja, mintegy hatvan személy került. Az oda érkezett vak leányok szerencsére az előző intézetekben már elsajátított munkákat (kosárfonás, seprűgyártás stb.) tovább tudták folytatni Munkácson, így a fiúnövendékek áthelyezése miatt átmenetileg sem szűnt meg a munka a Foglalkoztatási Intézetben.³⁴

A következő években Stilicha Sándor igazgatása alatt, két tanárnővel és két ipari mesterrel működött az intézmény. A tanulók négy év után önállósíthatták magukat, mint kefekötők vagy seprűkészítők, viszont igény szerint az intézetben maradhattak. 1942-ben

³¹ Dupka 2017. 90.

³² Az Óslakó 1939. 4.

³³ KTÁL 1516. fond, 1. op. 217. od. zb. 3.

³⁴ Kárpáti Híradó 1941. 6.

az intézetben foglalkoztatott 43 lány, napi nyolc óra foglalkozási idővel, fejenként havi 40–60 pengőt kereshetett. Ehhez napi 300 seprű és 1000 súrolókefe vagy 100–150 lókefe elkészítésére volt szükség.³⁵

Az itt gyártott készítmények iránt olyan nagy volt a kereslet mind a kereskedők, mind a közösség részéről, hogy felvetődött a munkácsi Vakok boltja megnyitásának gondolata is. A bolt megnyitására 1941-ben került sor. Az egyesület Munkácson rendezte be a kősárfonó és kefégyártó üzemét, és üzletet nyitott a vakok által elkészített gyártmányok árusítására. Erről a Kecskeméti Közlöny számolt be Városi szemle c. rovatában.³⁶

A Munkácsi Intézet bár a Kárpátaljai Vakokat Gyámolító Egyesület pártfogásában volt, mégis nagy szüksége volt a segélyekre, mivel az állami támogatás a költségvetés alig 20 %-át tette ki, ami korántsem bizonyult elegendőnek az intézet közel száz gyámoltjának eltartására. Többi kiadását saját erejéből, illetve magánemberek felajánlásaiból fedezte. Az önzetlen felajánlásokból azonban nem volt hiány. Ezt bizonyítják az 1942-ben az Óslakó hasábjain megjelent sorok is, amelyek arról számolnak be, hogy Nagylucska, Beregrákos és Kajdanó községek lakossága nagy mennyiségű adományt juttatott el az intézmény részére.³⁷ 1943 telén pedig a munkácsi székhelyű Latorca Faipari és Gazdasági Rt. adományozott a vakok intézete számára – a karácsonyi ünnepekre való tekintettel – több ürméter tűzifát.³⁸

1942-ben Ung vármegye törvényhatósági bizottsága részesítette 20 pengő segélyben a Kárpátaljai Vakokat Gyámolító Egyesületet, ami nagy segítségnek bizonyult az intézet zavartalan működésének fenntartása érdekében.³⁹ 1943-ban pedig Munkács megyei jogú város ajánlott fel 3000 pengőt a telep fenntartásához. Továbbá felhívásban kérték a háziasszonyokat, hogy csak olyan cirokseprűt és olyan kefét fogadjanak el és vegyenek meg, amelyiken rajta van a Munkácsi Vakok Intézetének bélyegzője, hogy ezáltal is hozzájáruljanak a vakok üzemének működéséhez.⁴⁰

1943-ban, az akkor 48 leánynövendékkel rendelkező intézet működése veszélybe került. A cirokseprű gyártásával foglalkozó üzemük termelését ugyanis szinte teljesen le kellett állítaniuk, mivel zárolták a cirokanyagokat, így napról napra egyre kevesebb nyersanyagot tudtak hasznosítani a növendékek. A helyzet orvoslása érdekében Dr. Kiss Sándor gazdasági tanácsnok, Munkács város közéleti hivatalának vezetője utazott Budapestre, hogy megoldást találjanak az intézet elegendő nyersanyaggal való ellátására.⁴¹

A Vakokat Gyámolító Kárpátaljai Egyesület feloszlásáról szóló hivatalos dokumentum sajnos nem áll rendelkezésünkre, így beszüntetésének dátumára csak az iratok keltezéséből tudunk következtetni. A levéltári anyagok arról tanúskodnak, hogy az egyesület 1944 szeptemberéig folytathatta működését zavartalanul. Ezt követően valószínűleg az 1944 októberében Kárpátalját megszálló szovjet hatóságok megszüntették működését, az összes többi magyar művelődési és kulturális szervezettel egyetemben.

³⁵ Az Óslakó 1942a. 2.

³⁶ Kecskeméti Közlöny 1941. 2.

³⁷ Az Óslakó 1942c. 3.

³⁸ Kárpáti Híradó 1944. 3.

³⁹ Kárpáti Magyar Hírlap 1942. 2.

⁴⁰ Az Óslakó 1942b. 2.

⁴¹ Kárpáti Híradó 1943. 3.

A Magyarországi Vakok Országos Egyesületét a belügyminiszter 1949-ben, arra hivatkozva, hogy a vakokról való intézményes gondoskodás állami feladat, a 3.200/1949. Korm. számú rendelete értelmében feloszlatta.⁴²

A vakok és látássérültek gondozása mindig is fontos szerepet töltött be egy társadalom életében. Ez a perifériára szorult csoport váltotta ki a legnagyobb együttérzést az emberekből, mivel anyagi helyzetük, életkoruk, vagy épp társadalmi helyzetük miatt képtelenek voltak magukról önállóan gondoskodni. Nem volt ez másként a sűrű hatalomváltásokat megélt Kárpátalján sem, hiszen mind a cseh, mind a magyar kormányzat fontosnak tartotta a világtalanok felkarolását. A Munkácsi Vakok Intézetének megalapítása a csehek nevéhez fűződik. Munkája nemcsak azért volt példaértékű, mert szakoktatásban és nevelésben részesítette a Podkarpatszka Rusz területén élő vakokat és látássérülteket, hanem azért is, mert erejükhez mérten igyekeztek munkalehetőséget teremteni azoknak a világtalan felnőtteknek, akik egyébként nem tudtak magukról gondoskodni.

A Vakokat Gyámoló Podkarpatszka Ruszi (később Kárpátaljai) Egyesület megalakulása után fő feladatának a Munkácsi Intézet támogatását tűzte ki. Az egyesület minden lehetőséget megragadott az intézet fejlesztésére és a falai között élő növendékek támogatására, mígnem 1941-re az intézmény már országos leánynevelő intézetté nőtte ki magát.

A következtetéseket levonva megállapíthatjuk, hogy a Munkácsi Vakok Intézete példaértékű tevékenységet fejtett ki nemcsak Kárpátalja, de a Csehszlovák Köztársaság és Magyarország vonatkozásában is. A Vakokat Gyámoló Egyesület pártfogásában az intézet országos hírnévre tett szert, és több ezer világtalannak adott szakmát és munkalehetőséget, élhetőbb életet és reményekkel teli jövőt teremtve ezáltal számukra.

⁴² Magyar Közlöny 1949.

Nikoletta Nagy

Munkács Institute for the Blind under the Patronage of the Transcarpathian Association for the Protection of the Blind

Caring for the blind has always been an important part of the life of a society. This task was also performed by the Podkarpatská Ruszi (later Transcarpathian) Association for the Protection of the Blind. At the Munkács Institute for the Blind, operating under its wings, in grades 1-4, blind children were educated and those over 15 who had fallen out of state care were patronized. However, the association considered it important to support and provide occasional assistance to the disabled, the sick, the elderly and their family members. Under the patronage of the association, the Munkács Institute for the Blind grew into a nationally renowned girls' institute by 1941, and continued to operate uninterrupted until the fall of the Soviet troops occupying Transcarpathia in the autumn of 1944.

Források

Levéltári források

KTÁL	Kárpátaljai Területi Állami Levéltár
1516. fond	A Vakokat Gyámoló Kárpátaljai Egyesület munkácsi fiókjának iratai.

Sajtóforrások

Az Őslakó 1939.	Látogatás a világtalanok otthonában. Az Őslakó, 2. évf. (1939), 20. sz., 1939. május 14. 4.
Az Őslakó 1942a.	Vakok világa – Munkácson. Az Őslakó, 5. évf. (1942), 20. sz., 1942. május. 24. 2.
Az Őslakó 1942b.	Egy közgyűlés margójára. Az Őslakó, 5. évf. (1942), 32. sz., 1942. augusztus 16. 2.
Az Őslakó 1942c.	Az Őslakó, 5. évf. (1942), 47. sz., 1942. november 29. 3.
Fónagy 2002.	Fónagy Zoltán: Végleges otthonra leltek a vak tanulók. A Vakok Intézetének története. Zuglói Lapok, 12. évf. (2002), 2002. december 3. 8.
Herodek 1934.	Herodek Károly: Vakok oktatása tervének fontosabb irányelvei. (2. közlemény.) In: Siketnémák és vakok oktatásügye. A Siketnémák és Vakok Tanárai Országos Egyesületének hivatalos lapja és szakfolyóirata, 36. (1934) 5–6. sz. 108–114.
Kárpáti Híradó 1936.	A vakok hangversenye. Kárpáti Híradó, 13. évf. (1936), 133. sz., 1936. június 13. 4.
Kárpáti Híradó 1941.	Átszervezés alatt áll a vakok munkácsi intézete. Kárpáti Híradó, 18. évf. (1941), 206. sz., 1941. szeptember 13. 6.
Kárpáti Híradó 1943.	Munkácsi küldöttségjárás a városi faértékesítés, az önszegélyző temetkezési egylet és a vakok intézetének megmentése érdekében. Kárpáti Híradó, 20. évf. (1943), 72. sz., 1943. március 31. 3.
Kárpáti Híradó 1944.	A Latorca 30.000 pengőt adott a beregmegyei szegények karácsonyára. Kárpáti Híradó, 21. évf. (1944), 2. sz., 1944. január 4. 3.
Kárpáti Magyar Hírlap 1933.	A munkácsi vakok intézete növendékeinek hangversenye Ungváron. Kárpáti Magyar Hírlap, 14. évf. (1933), 63. sz., 1933. június 2. 3.

- Kárpáti Magyar Hírlap 1942. Ung vármegye segélyben részesítette a kárpátaljai vakokat gyámolító egyesületet és a Magyar Revíziós Ligát. Kárpáti Magyar Hírlap, 23. évf. (1942), 211. sz., 1942. szeptember 18. 2.
- Kecskeméti Közlöny 1941. Kecskeméti Közlöny, 23. évf. (1941), 184. sz., 1941. augusztus 12. 2.
- Magyar Közlöny 1949. A magyar köztársaság kormányának 3.200/1949. Korm. számú rendelete a vakokról való intézményes állami gondoskodás tárgyában. Magyar Közlöny – Törvények és rendeletek tára, (1949), 77. sz., 1949. április 9. 575–576.
- Pesti Hírlap 1940. A vakokat gyámolító egyesület kérelme. Pesti Hírlap, 62. évf. (1940), 12. sz., 1940. január 17. 6.
- Pesti Hírlap 1941. Peterdy Sándor: Kopog a fehér bot. Világtalan mérnökök, tanárok, munkások. Pesti Hírlap, 63. évf. (1941), 98. sz., 1941. május 1. 4.
- Vakok Ügye. A magyarországi vakok érdekeit szolgáló időszakos folyóirat 1910.
- Vasárnapi Ujság 1904. A Vakok Budapesti Nevelő és Tanintézete. Vasárnapi Ujság, 51. évf. (1904), 29. sz., 1904. július 17. 489–490.

Szakirodalom

- A Vakokat Gyámolító Országos Egylet alapszabályai. Bp., 1905.
- Benda 2003. Benda Mária: Egyesületi és társadalmi élet Bereg megyében. Beregszász, 2003.
- Dupka 2017. Dupka György: Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. Ungvár–Bp., 2017.
- Fedinec–Vehes 2010. Fedinec Csilla, Vehes Mikola: Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. Bp.–Ungvár, 2010.
- Halmosy 1983. Nemzetközi szerződések, 1918–1945. Szerk.: Halmosy Dénes. Bp., 1983.
- Hegedüs–Kurunczi–Szepessyné–Pajor–Könczei 2009. Hegedüs Lajos, Ficsorné Kurunczi Margit, Szepessyné Judik Dorottya, Pajor Emese, Könczei György: A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története. Bp., 2009.
- Horony 1940. Horony Pálfi Aurél: A jótékony egyesületek működése Budapesten. Budapesti Statisztikai Közlemények, 91. kötet (1940), 1. sz.